

PÅSK OCH KRISTI ÅTERKOMST I DE ORIENTALISKA LITURGIERNA

Att närma sig påsk är också att ställa sig under Guds dom. Under hela fastan sjungs i den bysantinska liturgin:

Herre, livets källa, öppna för mig botens portar i ditt heliga tempel ...
Jag bävar inför domens fruktansvärda dag, men hoppas likväl.¹

Här kommer nu påskhögtiden. Från och med stilla veckans början, efter den storartade inledning som utgörs av Lasaroslördagen och palmsöndagen, är Herrens ankomst och domen helt nära. Under de tre första dagarna hör vi det eskatologiska talet (Matt 21:18-26:2). Denna läsning beskrivs av Egeria, som hörde den under sin vallfärd till Jerusalem år 382. Den lästes i Eleonakyrkan på tisdagskvällen i stilla veckan.²

Världens dom

När Kristus ”låter sitt heliga lidande stiga över världen som ett frälsningens ljus”³ ”skyndar sig” den kristne ”att komma honom till mötes med sång”.⁴

Vedergällningens tid har kommit för alla; låt oss omvända oss! Herren lär oss att han kommer plötsligt, han kommer och dröjer ej mer, han kommer för att döma den värld som är hans.⁵

I den avgörande stunden för hans verk gäller det att vara med Kristus. Det är en tanke som finns med i hela stilla veckan.

Vi har begravts med dig genom dopet, och så har vi gjorts värdiga det eviga livet.⁶

¹ Fastesöndagarna, troparion till Ps 50.

² ”Dagbok”, 33.

³ Måndag i stilla veckan, matines, chatismos 1.

⁴ *Ibid.*, chatismos 3.

⁵ Tisdag i stilla veckan, åttonde odet.

⁶ Palmsöndagen, andra troparion.

Vi är ”tätt förbundna med Kristus”⁷ i den lilla skaran av lärjungar. Det handlar ju om att följa Kristus i hans lidande och död för att ta del av hans uppståndelse.

Med dig, o Kristus, var jag begravd igår; med dig, o Uppståndne, vaknar jag idag. Med dig var jag korsfäst igår; förhårliga mig med dig, o Frålsare, i ditt rike.

Så lyder den helige Johannes Chrysostomos påskkånon. Vi bör alltså uppmana oss själva:

Gör dig redo för din avfärd, o min själ, bered dig för det hinsides livet. Skynda dig att lida med Kristus, han som vill dö för dig för att förhårliga dig. Skynda dig att dö och uppstå med honom.⁸

Något avgörande och oåterkalleligt sker: domen över världen och den stora övergången till gudsriket. Det gäller alltså att stå vid Kristi sida, inte ”utanför i mörkret”. Vid onsdagens matutin i stilla veckan läser celebranten Johannes 12:17-50, en sannskyldig eskatologisk teofani:

Nu faller domen över denna världen, nu skall denna världens furste fördrivas.

Vid det högtidligaste ögonblicket i påskvakans första del, efter episteln i den helige Basileios liturgi och före den första förkunnelsen av uppståndelsen (Matt 28:1-20), just där den romerska liturgin tar upp påskens Halleluja, sjunger man dompsalmen 82 ur Psaltaren med detta omkvåde:

Stå upp (*anasta*), o Gud, och gå till doms över världen, ty du har fått alla länder i arv.

Det är den enda gång som den bysantinska liturgin är utan Halleluja. Världens dom sammanfaller med påsken.

⁷ Skärtorsdagen, åttonde odet.

⁸ Palmsöndagen, kompletorium, åttonde odet.

Brudgummens ankomst

Jerusalemliturgin har mot bakgrunden av palmsöndagens intåg i den heliga staden gett ett dramatiskt uttryck åt liknelsen om brudgummen som man finner också i den armeniska, syriska och kaldeiska liturgin. Av alla det eskatologiska talets många bilder – det ofruktbara fikonsträdet, bröllopfesten, vingårdsarbetarna, den trogne tjänaren, punden och den yttersta domen – är det berättelsen om de tio jungfrurna och brudgummens ankomst som får största utrymmet.

Matutinen under stilla veckans första tre dagar kallas ”brudgummens tidegård” på grund av följande troparion:

Se brudgummen kommer mitt i natten – salig den tjänare han finner beredd, men ve den som är oförberedd. O min själ, låt därför inte sömnen råda över dig, så att du utlämnas till döden och kastas ut ur riket, utan vakna upp och ropa: helig, helig, helig är du, o Gud! Förbarma dig över oss genom Guds moder.

Denna text återfinns vi i midnattsbönen i den bysantinska och den koptiska ordningen, tillsammans med följande troparion:

Håll denna fruktansvärda dag i minnet, min själ, vaka med den tända lampan fylld av blänkande olja, ty du vet inte när rösten skall ljuda som säger: ”Se, brudgummen kommer”! O min själ, bli inte som de slumrande fem jungfrurna som sedan står utanför och bultar på dörren. Vaka för att gå Kristus till mötes, försedd med riklig olja, så att han låter dig träda in i sin härlighets bröllopskammare.⁹

I Jerusalem fanns under de tre första dagarna i stilla veckan en rit för öppnandet av portarna till Uppståndelsebasilikan.¹⁰ Ärkediakonen slog på porten för att öppna den och det troparion som sjöngs vid tisdagens inträde i denna helgedom är en brådskande uppmaning:

Låt oss inte förbli utanför Kristi bröllopskammare.¹¹

⁹ *Prière des heures*, s 108.

¹⁰ A. Papadopoulos-Kerameus, *Analekta hierosolymitikes stachyologia*, II, s 49.

¹¹ *Ibid.*, s 65.

På påsknatten sjöng man inför de stängda portarna, tillsammans med uppståndelseförkunnelsen, påsktropariet och de aktuella verserna från Psaltaren 67 och 118:

Detta är Herren port, de rättfärdiga skall träda in. Öppna rättfärdighetens portar, jag skall gå in och lova Herren (Ps 117:20 och 19).¹²

Påskkånon ger ett eko av detta:

Låt oss gå Kristus till mötes när han träder ut ur graven, med våra lampor tända som vid brudgummens ankomst. Låt oss alla tillsammans fira den gudomliga påsken, vår frälsning, i ett glädjefullt tåg.

Den armeniska liturgin firar på palmsöndagens kväll det såkallade ”portöppnandet”, som förutom vers 26 av Psaltarpsalmen 117 – ”Välsignad vare han som kommer i Herrens namn” – innehåller samma verser 20 och 19 med följande troparion:

Skänk oss, Herre, de förståndiga jungfrurnas vakenhet och ljus i vårt sinnes lampa; ty vi fruktar att förkastas av dig, Herre, med orden: ”Sannerligen, jag känner er inte.” Låt oss stå på din högra sida, Herre, när du kommer för att döma hela världen. Öppna för oss din barmhärtighets portar, himmelske brudgum. Må vi träda in i festhallen med de förståndiga jungfrurna och komma inför brudgummen för att ta del i hans bröllop. Må vi inte förbli utanför som de dåraktiga jungfrurna. Tänd vårt sinnes lampa och ge rum bland dem som har bjudits in till himmelriket.¹³

Därefter följer en dialog mellan celebranten och olika röster inne i kyrkan, mera utvecklade än den som finns för palmsöndagen i Västerlandet i *Missale Gothicum*, och som har överlevt till våra dagar i Frankrike och de tysktalande länderna.

- Öppna för oss barmhärtighetens portar, Herre, vi ber dig!

¹² *Ibid.*, s 190.

¹³ A. Rückner, *Die "Ankunft im Hafen" des syrisch-jakobischen Festivals und verwandte Riten*, i "Jahrbuch für Liturgie-wissenschaft" 3 (1923), s 78-92, här s 87-88.

- Vilka står därute? Detta är Herrens port och endast de rättfärdiga kan träda in.
- Inte bara de rättfärdiga skall träda in, utan också de syndare som genom bikt och bot har rättfärdiggjorts.
- Detta är den port till himlen som Jakob utlovades, de rättfärdigas vila, syndarnas försoning, Kristi palats, änglarnas hem, de heligas ort, Herrens hus och boning.
- Rätta och sanna är dina ord om den heliga kyrkan, ty hon är vår obefläckade moder! I henne har vi fötts som ljusets och sanningens barn. I henne är vårt hopp om liv. Genom henne har vi vunnit andens frälsning. Genom henne går vi mot Kristus, vår himmelske fader.

Dialogen följs av olika troparier:

De förståndiga jungfrurna tog vara på oljan till sina lampor och gick den himmelske brudgummen till mötes med tända lampor. De dåraktiga jungfrurna hade ingen olja. Deras lampor hade slocknat, och de var inte redo när brudgummen kom. Låt oss alltså hålla vår andliga olja redo för att träda in i den odödlige brudgummens bröllofsfest med tända lampor.

Härlighetens konung, vi vill invänta dig redo och vakande när du kommer för att döma världen. Lysande brinner trons lampor för de förståndiga jungfrurna. Dessa jungfrur träder in i den himmelske brudgummens bröllofsfest. Låt oss skynda oss och förekomma den gudomliga kallelsen så att vi inte blir kvar utanför med de fem dåraktiga jungfrurna.

När man träder in i kyrkan sjunger man:

Öppna för oss barmhärtighetens portar, Herre, och gör oss tillsammans med de heliga värdiga din ljusets boning, den plats du har berett för dina heliga! Skriv in oss, o Frälsare, i livets bok. Var nådig mot dina skapade varelser när du tronar på ditt fruktansvärda domarsäte, för de heliga martyrernas böners och förböners skull.

Hos syrierna äger en högtidlig procession rum på måndagskvällen i stilla veckan och en gudstjänst som kallas ”ankomsten till porten” eller ”ljusets gudstjänst”.¹⁴ Temat med de tio jungfrurna och porten har vävts samman med anspelningar på dopet. Här följer några böner och sånger:

Gör oss värdiga, Kristus vår Gud, att pryda våra själar lampor med din godhets olja och liksom de förståndiga jungfrurna invänta dig vakande och uppmärksamma, himmelske brudgum. Gör oss värdiga att tillsammans med dig träda in i din härliga konungslighet och hylla och ära dig och din fader och Anden, nu och alltid och i evigheters evighet. Amen.

Underbar är vår frälsares ankomstnatt, lovvärd, vördnadsbjudande och full av härlighet! Se, gamla och barn kommer samman i natten och sjunger hans lov med tända ljus. I denna natt står dopfunten prydd som en strålande brud, som ger liv åt dem som har döpts och fötts på nytt i honom, Halleluja, i hans rena kropp.

Låt oss följa de förståndiga jungfrurna som Herren prisade, för att vaka i denna natt som skakar världen. Må vi få skåda brudgummen. Låt oss inte ge oss hän åt lidelser, så att vi kan sjunga när han träder fram.

Måtte vårt bönerop bli nyckeln som öppnar hans port! Må ärkeänglarna ropa där de står: ”Hur ljuv är inte rösten av de jordiska varelsers vars bön Herren snabbt uppfyller”.

Även här kommer processionen inför stängda dörrar, och celebranten slår tre gånger på den med sitt kors, under det att han säger:

Stäng inte porten för oss, Herre! Vi bekänner dig, förbarma dig över oss. Din kärlek har fått dig att stiga ned hos oss för att genom din död vår dödlighet skall utplånas. Förbarma dig över oss!

I den kaldeiska liturgin tågar man kring dopfunten varje morgon under stilla veckan, utom på lördagen, och man sjunger då:

¹⁴ A. Rücker, s 78-81.

Det andliga bröllopets salar har öppnats för människans förlåtelse, och se – åt alla skänks barmhärtighet och nåd tillsammans med den himmelske Anden. träd nu in, o ni som blivit inbjudna, träd in i glädjen som har beretts för er och prisat Kristus, vår frälsare med ett rent och heligt hjärta, med sann tro.¹⁵

Den följande texten är en del av samma gudstjänst. Den sjungs numera på palmsöndagen:

Du har inte det rättfärdiga livets lampa, o min eländiga själ, för att gå brudgummen till mötes. De förståndiga jungfrurna ger inte någon olja åt de dåraktiga – dessa förkastas med sina verk. Bröllopfestens sal öppnas inte för dem...

Inträdet i paradiset

Påskan är domen, men det är också inträdet i himlen med den uppståndne Kristus. Det gör att kopterna, som också lyssnar till Matteus 24 och 25 på tisdagskvällen, kan högtidligen kan läsa ur Uppenbarelseboken på påskaftonens eftermiddag, en läsning som ”avbryts av sånger som parafrastrar den heliga texten, När man kommer till visionen av de tjugofyra äldste tänder man rökelse”.¹⁶ Övertygelsen om att vara medborgare i himlen, som var så stark hos Paulus, är starkt accentuerad. Den kommer från påskmysteriet:

Kristus, vår Gud, har fört oss från döden till livet, från jorden till himlen, sjungande segerhymnen.

Så lyder påskkánon enligt Johannes av Damaskus (första odet). Vägen går rakt upp från helvetets djup till himlens höjd och Faderns högra sida. Kristus drar med sig alla människor och hela skapelsen.

De som satt fängslade i helvetet, vittnen till din oändliga kärlek, skyndar sig med glädje mot ljuset, o Kristus, och hyllar den eviga påskan (femte odet).

¹⁵ J. Mateos, *Lelya-Sapra*. “Essai ‘d’interprétation des matines chaldéennes” (OCA 156, 1959), s 208-209.

¹⁶ E. Lanne, “Textes et rites de la liturgie pascale dans l’ancienne Eglise copte”, i *L’Orient syrien* 6 (1961), s 279-300, här s 298.

På långfredagen lyfter den bysantinska liturgin fram den gode rövaren och sjunger, med sin känsla för paradoxer, saligprisningarna med detta omkväde: ”Tänk på oss, Herre, när du kommer i ditt rike” (Luk 23:42). Detta sker vid Kristi heliga lidandes gudstjänst, mellan det sjätte och sjunde evangeliet. Saligprisningarna blir på så vis korsvandringens sång, sången för *via dolorosa* mellan ”Pilatus hus” och Golgota som anges i den gamla ordningen från Jerusalem. De kommer tillsammans med olika troparion:

Likt Edens källa, o Kristus, flödar från din sida den ström som vattnar din kyrka, det andliga paradiset. Liksom i det förflutna delar den sig i fyra evangelier som mättar världen, gläder skapelsen och ger tron åt de folk som lär sig att hylla ditt rike.

På korset, Herre, har du slitit sönder det domslut som skrivits mot oss. Du räknades till de döda, men du slog helvetets furste i järn och befriade alla människor från dödens band genom din uppståndelse, vars ljus lyser över oss. Herre, människornas vän, vi ropar till dig: Herre, tänk på oss i ditt rike.

När du upphöjdes på korset bröt du, Herre, dödens makt, och som Gud har du utplånat det domslut som skrivits mot oss. Du människornas ende sanne vän, ge oss rövarens ånger, vi som tillber dig i tro, Kristus vår Gud, och ropar till dig: Herre tänk på oss i ditt rike.

Uppståndelseikonerna framställer ibland denna skara som kommer från helvetet ända till paradiset, alltid med den gode rövaren först. Han håller korset, segertrofén och nyckeln till paradiset. Hädanefter är helvetets portar uppbrutna, och himlens portar står öppna. Den befriade människan går fram till Guds tron ”utan tvekan”, något som den bysantinska liturgin uttrycker symboliskt genom att ikonostasens dörrar lämnas öppna under hela påskveckan.

Den åttonde dagen

Påskaftonen kallas den sjunde dagen. Anspelningarna på människans skapelse och vilan i Första Moseboken 2:1-4 är många.

Som profet angav den store Mose denna dag: ”Och Gud välsignade den sjunde dagen”. Ty detta är den välsignade sabbaten, detta är vilodagen. På denna dag vilade Guds enfödde Son från allt sitt verk. Genom dödens ekonomi har han hållit sabbaten i köttet och genom uppståndelsen har han åter stigit upp till vad han var. Han har gett oss det eviga livet, ty endast han är god och människornas vän.

Denna sabbat, i vilken ”Kristus slumrar” (kontakion) och ”tystar allt dödligt kött” (Kerubikon) är ett förspel till den eviga sabbaten och den åttonde dagen.

Idag rymmer graven den som håller skapelsen i sin hand. En sten täcker den som har täckt himlarna med sin makt. Livet slumrar; helvetet darrar och Adam befrias från sina rep. Ära vare din ekonomi, genom vilken du har fullkomnat den fullkomliga vilan i den slutgiltiga sabbaten och gett oss den högheliga uppståndelsen från de döda.

”En ny och evig sabbatsvila” – vi har trätt in i den definitiva verkligheten som ingenting kan rubba.

Med påsken gryr dagen utan slut, ”en enda och odelad dag, den första och den åttonde”. Påskveckan kallas ”förnyelseveckan” och thomassöndagen i påskoktaven beskrivs i synaxarier på följande vis:

På denna dag firar vi påskens förnyelse och invigning ... Det otvivelaktigt största verket av som finns i världen, ett verk som går bortom allt mänskligt förstånd, är vår Herres uppståndelse, som vi firar och förnyar inte en gång om året, utan var åttonde dag och ständigt. Den första förnyelsen av denna händelse är denna söndag, som man med gott skäl kan kalla den åttonde och den första. Den åttonde därför att det är den åttonde dagen efter påsk, den första därför att den är början på alla andra. Dessutom kan man kalla den åttonde såsom ikon av den kommande tidens eviga dag, som skall vara den första och den enda, aldrig avbruten av någon natt.

Det är bekant att detta synaxarion har inspirerats av den helige Gregorios Nazianzos¹⁷ homilia som läses under matutinen denna söndag. Detsamma gäller för följande troparion:

Denna strålande dag är den första och största bland dagar, en dag då det nya och gudomliga Guds folk bör glädja sig. Denna dag bär skälvanande i sig bilden av evigheten såsom varande åtta dagar av det kommande tidevarvet (sjunde odet).

Så inleder förnyelsesöndagen raden av söndagshögtider, den bestående förnyelsen av frälsningsverket. Augustinus kallar denna rad av högtider för *perennitas*, medan påsk är *solemnitas*. Påskhögtidens femtio dagar räknas som en enda dag, ”dag ett”.

Den kristnes övertygelse om att redan leva i den definitiva dagen utan slut ges i dopet och närs av den söndagliga kommunionen. Men den upprätthålls också dag för dag, i synnerhet under nattens och morgonens böner:

Vakna, bröder, stig upp och tänd era lampor. Se, brudgummen har kommit, han som skulle komma; gå honom till mötes (den syriska liturgin¹⁸).

Den koptiska midnattsbönen innehåller hela veckan evangeliet om de tio jungfrurna tillsammans med tropariet ”se brudgummen” och liknelserna om vaksamhet (Luk 12:35-46).

Håll era lampor tända och var som dem som väntar på att husbonden skall återkomma från bröllopet.

Texten följs av detta troparion:

Min själ, var uppmärksam som i domarens närvaro och tänk på den fruktansvärda dagens timme. Ty domen är utan nåd för den som inte har levt med barmhärtighet. Bevara mig, Herre, ty du ensam är människornas vän.

¹⁷ PG 36, 608-621, Isärskilt 612-613.

¹⁸ J. Mateos, “*Les matines chaldéennes, maronites et syriennes*”, OCP 26 (1960), s 51-73, här s 63.

Hela nattmystiken kommer från väntan på Kristi återkomst. Söndagsvakan, som kan vara hela natten, är en stor vaka. Den markeras av teofanier som följer på varandra: skapelsen, ikonens frambärande och förkunnelsen av evangeliet under matutinen och till slut eukaristin. Allt detta är Kristi ankomst i mysteriet medan man inväntar hans ankomst i härlighet. Vid denna stora stund gäller det att inte slumra, utan vaka för att kunna stå ”med trygg visshet inför Kristi fruktansvärda domstol”. Den kristnes naturliga tillstånd är att vara ”vaken”, den som ”har som gäst i sig det vakande Ordet” (Klemens av Alexandria).¹⁹ Hela nätterna fylls i den bysantinska liturgin av sången från Jesaja 26, med vers 19 som har gett inspiration till påsktropariet: ”De döda skall uppstå, de som vilar i graven skall stiga upp.” I en bön som tillskrivs den helige Basileios läser man:

Gör så att vi kan gå igenom hela detta livs natt med vakande hjärta och vaket sinne, i väntan på din ende son, vår herre, Gud och frälsare Jesu Kristi ljusa och strålande dag. Han skall komma till världen i härlighet, som världsalltets domare, och ge var och en hans gärningars lön. Må han inte finna oss utsträckta i sömn, utan vakande och i färd att följa hans bud. Må vi vara redo att tillsammans med honom träda in i hans härlighets bröllopskammars glädje. Där upphör aldrig sången hos dem som hyllar dig, ej heller den utsägliga glädjen hos dem som skådar ditt anletes skönhet bortom ord. Ty du är det sanna ljuset som upplyser och helgar universum, och hela skapelsen hyllar dig i evigheternas evighet. Amen.²⁰

Vi finner samma tongång i kaldeernas matutin:

Låt oss väcka vår kropp genom bön och hallelujarop till en dold kraft, så att vi följer de förståndiga jungfrur som Herren prisade och att vi i den natt då han får världarna att skälva måtte vaka och skåda Sonen. Låt oss inte förfalla till våra begär, utan se hans härlighet den dag då den bryter fram, så att vi står inför honom som vakande tjänare när han kommer med sitt bröllopståg, medan de onda förblir i sin plåga och barmhärtighetens portar plötsligt stängs. Låt oss anstränga oss så länge vi lever, ty efter döden kommer vedergällningens dag. Den som ägnar

¹⁹ “*La Prière des Heures*”, s 96.

²⁰ “*La Prière des Heures*”, s 113.

sig åt bön skall stiga upp i luften på uppståndelsens dag. Han skall skåda vår Herre utan att rodna, han skall träda in i gudsrikets hus med honom och änglarna, och de rättfärdiga skall älska honom, ty han har vakat och hängt sig åt bön. Välsignad vare han som har gjort oss till hans härlighets verktyg och som har lagt sitt lov i munnar av jord! Ära vare barmhärtigheten hos den som har förenat varelser av stoff med andliga väsenden, så att de varje natt och i alla tider sjunger ”helig” till hans namn och vi alla sjunger hans ära i evigheternas evighet, Amen, ja, Amen!²¹

Uppståndna med Kristus förenas vi med änglarna och sjunger tillsammans med dem in för tronen ett trefalt ”helig” utan slut.

Nicolas Egender

²¹ J. Mateos, *Lelya-Sapra*, s 64.